

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2014, Αρ. 2 (2014)

Σύγχρονες αναζητήσεις της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα: Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

4^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας
20-22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

~~Παπαδόπουλος~~ Γιάννης

Πολυχρονόπουλου Σταυρούλα

~~Μπασιάνη~~ Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

**Ο ρόλος των χαρακτηριστικών της
προσωπικότητας (νευρωτισμού, εσωστρέφειας)
στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού**

*Σοφία Χατζηγεωργίου, Αλέξανδρος-Σταμάτιος
Αντωνίου*

doi: [10.12681/edusc.403](https://doi.org/10.12681/edusc.403)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χατζηγεωργίου Σ., & Αντωνίου Α.-Σ. (2016). Ο ρόλος των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας (νευρωτισμού, εσωστρέφειας) στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2014(2), 564–572. <https://doi.org/10.12681/edusc.403>

Ο ρόλος των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας (νευρωτισμού, εσωστρέφειας) στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού

Σοφία Χατζηγεωργίου,
cM.Sc Λογοθεραπείας Π.Τ.Δ.Ε. - ΕΚΠΑ,

sofia_hatzigeorgiou@hotmail.com

Αλέξανδρος-Σταμάτιος Αντωνίου
Επικ. Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε.- ΕΚΠΑ,

as_antoniou@primedu.uoa.gr

Περίληψη

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, ο σημαντικός ρόλος της προσωπικότητας στην εκδήλωση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού έχει διερευνηθεί μέσω του θεωρητικού πλαισίου των τριών παραγόντων (νευρωτισμός, εξωστρέφεια και ψυχωτισμός) κατά Eysenck και του Μοντέλου των Πέντε Μεγάλων Παραγόντων (Big Five Model) κατά Costa & McCrae, ήτοι: νευρωτισμός, εξωστρέφεια, προσήνεια, ευσυνειδησία και δεκτικότητα στην εμπειρία. Ειδικότερα, από συναφείς μελέτες έχει φανεί ότι οι παράγοντες της προσήνειας και του νευρωτισμού διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού καθώς επίσης και στη γενικότερη εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς. Η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί στο νευρωτισμό και την εξωστρέφεια ως ψυχολογικά γνωρίσματα τα οποία επιδρούν και διαμορφώνουν την αναπτυσσόμενη προσωπικότητα των παιδιών. Συγκεκριμένα, ο νευρωτισμός αναφέρεται στη γενική συναισθηματική αστάθεια και στην τάση του ατόμου να αναπτύσσει νευρωτική συμπτωματολογία κάτω από ψυχοπιεστικές συνθήκες, όπως άγχος και κατάθλιψη. Η εξωστρέφεια αφορά την ποιότητα και την ένταση της διατομικής αλληλεπίδρασης περιλαμβάνοντας κυρίως διαπροσωπικά χαρακτηριστικά (λεκτική επικοινωνία, αμοιβαιότητα, κοινωνική αλληλεπίδραση). Στον αντίποδα, οι εσωστρεφείς χαρακτήρες εμφανίζονται περισσότερο «συγκρατημένοι» ως προς τις συναισθηματικές τους αντιδράσεις και τις κοινωνικές τους επαφές. Εκτός από το μοντέλο των Πέντε Μεγάλων Παραγόντων θα γίνει αναφορά και στον Κεντρικό Μηχανισμό Αυτοαξιολογήσεων (CSE) και στη σύνδεσή του με το σχολικό εκφοβισμό μέσω των τεσσάρων διαστάσεών του: νευρωτισμός, αυτοεκτίμηση, αυτοαποτελεσματικότητα και έδρα ελέγχου.

Λέξεις-κλειδιά: σχολικός εκφοβισμός, προσωπικότητα, νευρωτισμός, εσωστρέφεια, αυτοαξιολόγηση

Abstract

Some researchers have examined the link between personality and bullying. According to the international literature, the important role of personality in the onset of school bullying has been investigated through the theoretical framework of the Three Factor Model, Big Five Model and Core Self-Evaluations. Eysenck defines personality traits as an observed consistency of behavior in different situations. His theory argues the existence of three personality traits: psychoticism (P), extraversion (E) and neuroticism (N). According to the Big Five Model, the personality factors are generally known as Neuroticism (N), Extraversion (E), Openness to Experience (O), Agreeableness (A) and Conscientiousness (C) (Costa & McCrae, 1992). It's important to note that there is a strong correlation between victimization and introversion as well as a connection between abuse and psychoticism. This chapter will focus on the Neuroticism and Extraversion as the most significant psychological characteristics which have implications for children's aggressive behavior. In addition, we will refer to the Core Self-Evaluations (CSE) and the link between the four personality traits (locus of control, neuroticism, self-efficacy, self-esteem) negative self appraisal and low confidence.

Keywords: school bullying, personality, neuroticism, extraversion, self-evaluation

Οριοθέτηση και χαρακτηριστικά του εκφοβισμού

Με τον όρο bullying ορίζεται μια μορφή επιθετικότητας ή αλλιώς ένα γενικευμένο αντικοινωνικό πρότυπο συμπεριφοράς, το οποίο λαμβάνει χώρα, κατά κύριο λόγο, στο σχολικό περιβάλλον και αποτελεί ένα παγκόσμιο φαινόμενο που παρατηρείται σχεδόν σε όλες τις σχολικές τάξεις (Majcherová, Hajduoná, & Andrejkovič, 2014). Πιο συγκεκριμένα, ο εκφοβισμός συνιστά μια μορφή επαναλαμβανόμενης βίας και επιθετικής συμπεριφοράς που έχει ως στόχο να προκαλέσει βλάβη στον άλλο. Ο εκφοβισμός συνήθως εκδηλώνεται με τρεις διαφορετικές μορφές: λεκτική παρενόχληση, σωματική παρενόχληση και απειλές για βλάβη (Seals & Young, 2004), όπως είναι τα πειράγματα, οι εχθρικές χειρονομίες, οι ταπεινώσεις, οι σαρκασμοί (Beran & Li, 2007). Ωστόσο, κάποιες άλλες έρευνες δείχνουν ότι η θυματοποίηση διακρίνεται σε πέντε τύπους, οι οποίοι είναι α) η σωματική, β) η λεκτική παρενόχληση, γ) ο κοινωνικός αποκλεισμός, δ) η κοινωνική κατακραυγή με δημοσίευση αναληθών πληροφοριών και ε) ο εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο (Olweus, 1993. Papanikolaou, Chatzikosma, & Koutra, 2011. Slonje & Smith, 2008).

Στο σχολικό πλαίσιο συνήθως ασκείται υποτιμητική και απειλητική συμπεριφορά από ένα επιθετικό παιδί προς ένα άλλο αδύναμο παιδί, έτοιμο να υποχωρήσει (Juvonen & Graham, 2001. Olweus, 1993). Ο εκφοβισμός συμβαίνει συνήθως μεταξύ παιδιών της ίδιας ηλικίας και ιδιαίτερα της ίδιας τάξης καθώς και του ίδιου φύλου (Rigby, 2008b). Περιλαμβάνει τον ελάχιστο αριθμό δύο ατόμων, του δράστη και του θύματος, μολονότι εμπλέκονται πολύ περισσότερα άτομα με έμμεσο κυρίως τρόπο. Συνήθως, οι παρευρισκόμενοι ή αλλιώς οι παρατηρητές είναι

συμμαθητές των δύο παιδιών, αλλά παραμένουν αμέτοχοι, γιατί φοβούνται ότι αν εμπλακούν θα είναι τα επόμενα θύματα, εκφράζοντας έτσι την αδυναμία και τη μειωμένη αυτοεκτίμησή τους (Harris & Petrie, 2002).

Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτού του είδους επιθετικότητας είναι τα εξής (Olweus, 1993):

- Ο θύτης έχει μεγαλύτερη σωματική ή ψυχική δύναμη εν συγκρίσει με το θύμα.
- Οι θύτες στοχεύουν στην ανάδειξη της δύναμης τους και της χειραγώγησης των θυμάτων τους.
- Τα θύματα είναι άτομα ευάλωτα και αδυνατούν να αντιδράσουν απέναντι στις διάφορες μορφές βίας που υφίστανται.
- Οι πράξεις θα πρέπει να επαναλαμβάνονται για μεγάλο χρονικό διάστημα, για να θεωρηθούν ότι αποτελούν μορφή εκφοβισμού.

Εκφοβισμός και Χαρακτηριστικά της Προσωπικότητας

Παρόλο που το φαινόμενο του εκφοβισμού τις τελευταίες δεκαετίες έχει πάρει σημαντικές διαστάσεις (Berger, 2007), η προσέγγιση του εκφοβισμού υπό το πρίσμα της θεωρίας της προσωπικότητας δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς. Με τον όρο προσωπικότητα εννοούμε το οργανωμένο σύνολο των χαρακτηριστικών του ατόμου που επηρεάζουν τη συμπεριφορά, τη στάση και τις αντιλήψεις του. Σύμφωνα με έρευνες (Mynard & Joseph, 1997), ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας έχουν συσχετιστεί θετικά με τον εκφοβισμό και αρνητικά με τη θυματοποίηση, ενώ ευρήματα πιο πρόσφατων ερευνών (Menesini, Camodeca, & Nocentini, 2010) αναφέρουν ότι τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας λειτουργούν προβλεπτικά στην εκδήλωση βίαιων και επιθετικών συμπεριφορών.

Σημαντικό είναι στην περίπτωση αυτή να χαρτογραφήσουμε το προφίλ των παιδιών, θυτών και θυμάτων, και να εντοπίσουμε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στην προσωπικότητα τους (Tani, Greenman, Schneider, & Fregoso, 2003), τα οποία συνήθως συνοδεύονται από ελλείμματα στην κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη τους. Έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες για την ανάπτυξη και την αξιολόγηση της προσωπικότητας, ανάμεσα στις οποίες εντάσσεται το Μοντέλο των Τριών Παραγόντων κατά Eysenck (1978) και το Μοντέλο των Πέντε Μεγάλων Παραγόντων κατά Costa & McCrae (1987). Οι θεωρίες αυτές για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου αναφέρονται στα γενικά γνωρίσματα του και τις γενικές εσωτερικές προδιαθέσεις του να συμπεριφερθεί με έναν ορισμένο τρόπο στα εξωτερικά ερεθίσματα. Συνεπώς, οι θεωρίες αυτές συνέβαλλαν στη σύνδεση ορισμένων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας με την παραβατικότητα, ως επακόλουθο της απουσίας εσωτερικού ελέγχου και της παρορμητικής λειτουργίας του ατόμου (Miller, Lynam, & Leukefeld, 2003).

Μια λεπτομερώς επεξεργασμένη θεωρία της προσωπικότητας είναι το Μοντέλο των Τριών Παραγόντων του Eysenck. Πρόκειται για μια θεωρία τύπων, η οποία επιχειρεί να εξηγήσει γιατί μερικοί άνθρωποι αποτυγχάνουν να συμμορφωθούν με τους κοινωνικούς κανόνες και η οποία είναι στενά συνδεδεμένη με την εκδήλωση παθολογικών συμπεριφορών (Sesar, Simic, & Barisic, 2011). Οι κύριες διαστάσεις της προσωπικότητας που εξετάζει ο Eysenck είναι η Εσωστρέφεια-Εξωστρέφεια

(Introversion-Extraversion), ο Νευρωτισμός (Neuroticism) και ο Ψυχωτισμός (Psychoticism).

Έρευνες που έγιναν σε παιδιά Δημοτικού δείχνουν ότι ο εκφοβισμός συνδέεται κυρίως με τον Ψυχωτισμό (Slee & Rigby, 1993), βασικά γνωρίσματα του οποίου είναι η επιθετικότητα, ο θυμός, η παρορμητικότητα, η μοναχικότητα (Mistropoulou & Giovazolias, 2015). Σύμφωνα με τους Mynard και Joseph (1997), τα θύματα του σχολικού εκφοβισμού εμφανίζουν υψηλά επίπεδα νευρωτισμού, ενώ οι Slee και Rigby (1993) υποστηρίζουν πως η θυματοποίηση οφείλεται στα χαμηλά επίπεδα εξωστρέφειας των θυμάτων και στη χαμηλή αυτοεκτίμηση τους. Συνεπώς, η αρνητική επίδραση που ασκούν οι θύτες στα θύματα αντικατοπτρίζεται όχι μόνο στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους, αλλά και στις συναισθηματικές αντιδράσεις τους απέναντι στους άλλους (Hansen, Steenberg, Palic, & Elklit, 2012).

Το Μοντέλο των Πέντε Παραγόντων είναι ένα από τα πιο τεκμηριωμένα μοντέλα στο χώρο της προσωπικότητας λόγω της μακροχρόνιας ιστορίας του, της πολυδιάστατης τεκμηρίωσης του και της εμπειρισταωμένης εγκυρότητάς του. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, η προσωπικότητα προσδιορίζεται από τους εξής πέντε παράγοντες: τον Νευρωτισμό (Neuroticism) που αφορά το επίπεδο της συναισθηματικής σταθερότητας ή αστάθειας και σχετίζεται με συναισθήματα κατάθλιψης, άγχους και θυμού, την Εξωστρέφεια (Extraversion), που αναφέρεται στη διαπροσωπική αλληλεπίδραση και αξιολογεί την ενεργητικότητα, την ανεξαρτησία και την αυτοπεποίθηση του ατόμου, την Προσήνεια (Agreeableness), η οποία αντανάκλα τη συμπάθεια και την ευαισθησία για τους άλλους, την Ευσυνειδησία (Conscientiousness), που αναφέρεται στο βαθμό οργάνωσης, επιμονής και κινητοποίησης του ατόμου για την επίτευξη των στόχων του και τη Δεκτικότητα στην εμπειρία (Openness to experience), που αναφέρεται στην αέναη αναζήτηση, στη δημιουργικότητα και στα ποικίλα ενδιαφέροντα του ατόμου (Costa & McCrae, 1992. Jones, Miller, & Lynam, 2011. Tani et al., 2003).

Το Μοντέλο των Πέντε Παραγόντων έχει χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει κυρίως τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των ενηλίκων (Tani et al., 2003). Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια οι έρευνες στρέφονται στην αξιολόγηση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας των παιδιών είτε από τα ίδια είτε από το κοινωνικό τους περιβάλλον (οικογένεια, εκπαιδευτικοί, συνομήλικοι). Συνεπώς, οι πέντε παράγοντες έχει αποδειχθεί ότι λειτουργούν προβλεπτικά, ευνοώντας τη συνέχεια των χαρακτηριστικών από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή (Bollmer, Harris, & Milich, 2006. Caspi, 2000. Measelle, John, Ablow, Cowan, & Cowan, 2005).

Οι Πέντε Παράγοντες έχουν χρησιμοποιηθεί για να περιγράψουν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των παιδιών που εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά, ενώ κάποιοι ερευνητές μέσω του συγκεκριμένου μοντέλου μελέτησαν τη σχέση ανάμεσα σε αυτά χαρακτηριστικά και στα ελλείμματα των θυτών και των θυμάτων του σχολικού εκφοβισμού (Tani et al., 2003). Πιο συγκεκριμένα, τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των θυτών και των θυμάτων είναι η Προσήνεια και ο Νευρωτισμός. Η Προσήνεια ως είδος συμπεριφοράς διαχωρίζει τους θύτες από άλλες ομάδες παιδιών, λόγω της έλλειψης αυτορρύθμισης και αυτοελέγχου που τους διακατέχει.

Η θυματοποίηση σχετίζεται αρνητικά με την Προσήνεια καθώς ευρήματα ερευνών (Ehrler, Evans, & McGhee, 1999) έχουν δείξει την αρνητική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην Προσήνεια και τα κοινωνικά προβλήματα καθώς παιδιά με υψηλή βαθμολογία σε αυτή τη διάσταση, συμπεριφέρονται με ευσπλαχνία και τείνουν να μην συμμετέχουν στον εκφοβισμό (Veenstra et al., 2005). Σε αντίθεση με την

προσήνεια, ο Νευρωτισμός σχετίζεται με τη συναισθηματική αστάθεια, δηλαδή με το άγχος, το θυμό και την κατάθλιψη που βιώνουν οι θύτες και τα θύματα (Coolidge, DenBoer & Segal, 2003. Hansen et al., 2012. Tani et al., 2003) και συμβάλλει στην εκδήλωση επιθετικών, αντιδραστικών συμπεριφορών.

Η πλέον ανησυχητική συνέπεια της εκδήλωσης της επιθετικότητας στα παιδιά είναι η εμφάνιση ψυχικών διαταραχών (Craig, 1998). Πιο συγκεκριμένα, το άγχος και η κατάθλιψη συμβάλλουν στην εκδήλωση αντικοινωνικών και δυσλειτουργικών συμπεριφορών, καθώς αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των θυτών και των θυμάτων του σχολικού εκφοβισμού (Austin & Joseph, 1996. Eliot, Cornell, Gregory, & Fan, 2010). Σύμφωνα με έρευνες, τα παιδιά που δεν εξωτερικεύουν τα προβλήματά τους είναι συχνότερα θύματα εκφοβισμού και η συνεχής θυματοποίηση οδηγεί στην αύξηση εσωτερικευμένων διαταραχών (Hodges & Perry, 1999). Τα θύματα εν συγκρίσει με τους θύτες εμφανίζονται πιο καταθλιπτικά και αυτή η άμεση και σχεσιακή θυματοποίησή τους οφείλεται κατά βάση στο κοινωνικό άγχος τους (Crick & Grotpeter, 1996. Hansen et al., 2012. Seals & Young, 2004). Συνεπώς, τα θύματα εμφανίζουν χαμηλότερα σκορ στην εξωστρέφεια λόγω της ελλιπούς κοινωνικής και συναισθηματικής τους προσαρμογής εν αντιθέσει με τους θύτες που είναι πιο κοινωνικοί, εξωστρεφείς ή και δημοφιλείς (Bollmer, Harris, & Milich, 2006. Tani et al., 2003).

Τις τελευταίες δεκαετίες οι έρευνες εστιάζονται στη συμπεριφορά των θυτών και στα κίνητρα που διέπουν τις πράξεις εκφοβισμού. Η έλλειψη ενσυναίσθησης του θύτη τόσο στο γνωστικό όσο και συναισθηματικό πεδίο οδηγεί σε επιθετικές συμπεριφορές. Ωστόσο, δεν είναι ξεκάθαρο αν οι δράστες στερούνται κοινωνικής ευαισθησίας γι' αυτό και αποτυγχάνουν να κατανοήσουν τα συναισθήματα των άλλων ή εάν είναι άτομα με κοινωνική αντίληψη που συνειδητά χρησιμοποιούν τις δυνατότητες τους για να χειραγωγούν και πληγώνουν τους αδύναμους στην προσπάθεια τους να αναδείξουν τις επικοινωνιακές δεξιότητες τους (Rigby, 2008).

Ο Κεντρικός Μηχανισμός Αυτοαξιολογήσεων (CSE) ερμηνεύει τη συμπεριφορά του ατόμου προσφεύγοντας σε μεταβλητές γνωστικής φύσης στις οποίες καταλήγει το ίδιο το άτομο για τον εαυτό του αλλά και για τον κόσμο που το περιβάλλει (Locke & Durham, 1997). Ο Κεντρικός Μηχανισμός Αυτοαξιολογήσεων συνδέεται με το σχολικό εκφοβισμό μέσω των τεσσάρων διαστάσεων του: νευρωτισμός, αυτοεκτίμηση, αυτοαποτελεσματικότητα και έδρα ελέγχου. Οι θετικές ή αρνητικές αυτό-αξιολογήσεις επηρεάζουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές των παιδιών, τις συναισθηματικές τους αντιδράσεις, καθώς και τη σωματική και κυρίως την ψυχική τους υγεία.

Οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού είναι σημαντικές και έχουν αρνητική επίδραση και στους θύτες και στα θύματα. Πιο συγκεκριμένα, οι βίαιες και αποκλίνουσες συμπεριφορές ερμηνεύονται κυρίως μέσω της συσχέτισης τους με την αυτοεκτίμηση. Τα θύματα είναι παιδιά αγχώδη και ανασφαλή, με χαμηλή αυτοεκτίμηση και αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους. Συνήθως είναι μοναχικά, απομονωμένα και σωματικά αδύναμα (Μόττη-Στεφανίδη & Τσέργας, 2000. Persson & Svensson, 2013). Επίσης, λόγω του χαμηλού επικοινωνιακού προφίλ τους αποδέχονται εύκολα την άσκηση βίας και ουσιαστικά υιοθετούν μια ηττοπαθή συμπεριφορά και στάση λόγω της δυσκολίας τους να υπερασπιστούν τον εαυτό τους (Sharp, Thompson, & Agora, 2000). Ωστόσο, η χαμηλή αυτοεκτίμηση αποτελεί χαρακτηριστικό και των θυτών καθώς η υπερβολικά θετική αυτοεικόνα που έχουν δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Συνεπώς, η χαμηλή αυτοεκτίμηση αν διοχετευθεί προς τον εαυτό προκαλεί κατάθλιψη, αν όμως εξωτερικευθεί προκαλεί επιθετικότητα και βίαιη συμπεριφορά.

Σύμφωνα με έρευνες, ο σχολικός εκφοβισμός συνδέεται με αρνητική αυτοαντίληψη καθώς οι παθολογικές συμπεριφορές οφείλονται στην ελλιπή κοινωνική προσαρμογή των ατόμων που εμπλέκονται (Jankauskiene, Kardelis, Sukys, & Kardeliene, 2008). Πιο συγκεκριμένα, οι θύτες έχουν χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις και έλλειψη ενσυναίσθησης γι' αυτό άλλωστε και είναι πιο επιρρεπείς σε βίαιες και αποκλίνουσες συμπεριφορές (Gendron, Williams, & Guerra, 2011). Παρόλο που πολλές φορές προβάλλουν την κοινωνικότητά τους και είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς, στην πραγματικότητα παρουσιάζουν σημαντικές δυσκολίες στην προσαρμογή, την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση με τους άλλους. Συμπεριφέρονται με αντικοινωνικό τρόπο και χρησιμοποιούν τη βία για να επιλύσουν τις διαφορές τους προκειμένου να ενισχύσουν την αυτοαντίληψη τους. Στον αντίποδα αυτών, τα θύματα έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση λόγω των ψυχοκοινωνικών τους προβλημάτων και της ενδεχόμενης απόρριψης που έχουν βιώσει. Επιπλέον, εμφανίζουν ελλείμματα στην κοινωνική τους προσαρμογή γι' αυτό και αδυνατούν να χρησιμοποιήσουν τις κατάλληλες τεχνικές προκειμένου να περιορίσουν τη συνεχή θυματοποίηση (Hansen et al., 2012).

Προτάσεις για παρέμβαση και συμπεράσματα

Το σχολείο και η οικογένεια ως φορείς κοινωνικοποίησης οφείλουν να ενημερώσουν τα παιδιά για τους κινδύνους που ελλοχεύουν ώστε να μάθουν εγκαίρως πως θα πρέπει να προστατεύονται από ενδεχόμενες επιθέσεις των συνομηλίκων τους. Η έγκαιρη παρέμβαση μέσω της εφαρμογής κατάλληλων προγραμμάτων μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στην πρόληψη του φαινομένου και να περιορίσει σημαντικά τις έντονες διαστάσεις του. Πρόσφατες έρευνες (Ttofi, Farrington, & Baldry, 2008) έχουν δείξει πως οι εφαρμογές ειδικών παρεμβατικών προγραμμάτων (antibullying programs) περιορίζουν το βαθμό θυματοποίησης των παιδιών κατά 17-23%. Αυτά τα προγράμματα περιλαμβάνουν συγκεκριμένες μεθόδους που είναι προσιτές από τους εκπαιδευτικούς, όπως χορήγηση ανώνυμων ερωτηματολογίων, έμμεση παρατήρηση, ενημέρωση των παιδιών για όλες τις μορφές του εκφοβισμού (Majcherová et al., 2014).

Παράλληλα, η οικογένεια θα πρέπει να μεριμνήσει για την ηθική ανάπτυξη των παιδιών, για την αποτροπή βίαιων συμπεριφορών και τη δημιουργία ενός ασφαλούς και υγιούς οικογενειακού περιβάλλοντος. Σύμφωνα με έρευνες (Duncan, 2004), οι θύτες και τα θύματα του εκφοβισμού προέρχονται από οικογένειες όπου επικρατεί το αυταρχικό μοντέλο. Βασικά χαρακτηριστικά αυτού του μοντέλου είναι η αυστηρότητα, η τιμωρία και η έλλειψη υποστήριξης στα παιδιά (Papanikolaou et al., 2011). Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί πως η έλλειψη συνεργασίας γονέων και εκπαιδευτικών είναι δυνατό να οδηγήσει τις περισσότερες φορές σε περιστατικά βίας και επιθετικότητας.

Εν κατακλείδι, τις τελευταίες δεκαετίες ο εκφοβισμός ως κοινωνικό φαινόμενο έχει πάρει έντονες διαστάσεις και απαντάται σε διάφορα πλαίσια, ωστόσο αυξηθεί τα τελευταία χρόνια κυρίως στο σχολικό περιβάλλον (Bibou-Nakou, Tsiantis, Assimopoulos, Chatzilambou, & Giannakopoulou, 2012). Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, το φύλο, η ηλικία και ο τόπος καταγωγής λειτουργούν προβλεπτικά στην εκδήλωση βίαιων και επιθετικών συμπεριφορών (Eliot et al., 2010). Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τα υψηλά επίπεδα νευρωτισμού, τα

χαμηλά επίπεδα προσήνειας και ευσυνειδησίας, και η χαμηλή αυτοεκτίμηση φαίνεται να ανήκουν στους παράγοντες επικινδυνότητα για την εκδήλωση συμπεριφορών εκφοβισμού. Συνεπώς, κρίνεται απαραίτητη η ενημέρωση, η καθοδήγηση και η παρέμβαση από τους ειδικούς ψυχικής υγείας προκειμένου να εντοπιστούν εγκαίρως τα παιδιά που είναι προσανατολισμένα προς την παραβατικότητα και να τους παρασχεθεί η κατάλληλη υποστήριξη για να μην εκδηλώσουν ακατάλληλες αντικοινωνικές συμπεριφορές.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

- Austin, S., & Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year-olds. *British Journal of Educational Psychology*, 66(4), 447-456.**
- Beran, T., & Li, Q. (2007). The relationship between cyberbullying and school bullying. *Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15-33.
- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review*, 27, 90-126.
- Bibou-Nakou, I., Tsiantis, J., Assimopoulos, H., Chatzilambou, P., & Giannakopoulou, D. (2012). School factors related to bullying: a qualitative study of early adolescent students. [*Social Psychology of Education*, 15\(2\), 125-145.](#)
- Bollmer, J. M., Harris, M. J., & Milich, R. (2006). Reactions to bullying and peer victimization: Narratives, physiological arousal, and personality. *Journal of Research in Personality*, 40, 803-828.
- Caspi, A. (2000). The child is father of the man: Personality continuities from childhood to adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 158-172.
- Coolidge, F. L., DenBoer, J. W., & Segal, D. L. (2003). Personality and neuropsychological correlates of bullying behavior. *Personality and Individual Differences*, 36(7), 1559-1569.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory and NEO Five-Factor Inventory Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc.
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, 24, 123-130.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1996). Children's treatment by peers: Victims of relational and overt aggression. *Development and Psychopathology*, 8(2), 367-380.
- Duncan, R. (2004). The impact of family relationship at school bullies and victims. In L. Espelage & M. Swearer (Ed), *Bullying in American schools: A social ecological perspective on prevention and intervention* (pp. 227-244). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Eliot, M., Cornell, D., Gregory, A., & Fan, X. (2010). Supportive school climate and student willingness to seek help for bullying and threats of violence. *Journal of School Psychology*, 48, 533-553.
- Gendron, B. P., Williams, K. R., & Guerra, N. G. (2011). An analysis of bullying among students within schools: Estimating the effects of individual normative

- beliefs, self-Esteem, and school climate. *Journal of School Violence*, 10(2), 150-164.
- Hansen, T. B., Steenberg, L. M., Palic, S., & Elklit, A. (2012). A review of psychological factors related to bullying victimization in schools. *Aggression and violent behavior*, 17, 383-387.
- Harris, S., & Petrie, G. (2002). A study of bullying in the middle school. *National Association of Secondary School Principals (NASSP) Bulletin*, 86(33), 42-53.
- Hodges, E., & Perry, D. (1999). Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(4), 677-685.
- Jankauskiene, R., Kardelis, K., Sukys, S., & Kardeliene, L. (2008). Associations between school bullying and psychosocial factors. *Social Behavior and Personality*, 36, 145-162.
- Jones, S. E., Miller, J. D., & Lynam, D. R. (2011). Personality, antisocial behavior, and aggression: A meta-analytic review. *Journal of Criminal Justice*, 39, 329-337.
- Juvonen, J., & Graham, S. (2001) (Eds.). *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized*. New York: Guilford.
- Majcherová, K., Hajduová, Z., & Andrejkovič, M. (2014). The role of the school in handling the problem of bullying. *Aggression and Violent Behavior*, 19, 463-465.
- Measelle, J. R., John, O. P., Ablow, J. C., Cowan, P. A., & Cowan, C. P. (2005). Can children provide coherent, stable, and valid self-reports on the Big Five dimensions? A longitudinal study from ages 5 to 7. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(1), 90-106.
- Menesini, E., Camodeca, M., & Nocentini, A. (2010). Bullying among siblings: The role of personality and relational variables. *British Journal of Developmental Psychology*, 28, 921-939.
- Miller, J. D., Lynam, D., & Leukefeld, C. (2003). Examining antisocial behavior through the five-factor model of personality. *Aggressive Behavior*, 29, 497-514.
- Μόττη-Στεφανίδη, Φ., & Τσέργας, Ν. (2000). *Όταν τα παιδιά στο σχολείο αγριεύουν*. (επιμ. Ν. Πετρόπουλος & Α. Παπαστυλιανού). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Mynard, H., & Joseph, S. (1997). Bully/victim problems and their association with Eysenck's personality dimensions in 8 to 13 year-olds. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 51-54.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Papanikolaou, M., Chatzikosma, T., & Koutra, K. (2011). Bullying at school: The role of family. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 29, 433-442.
- Persson, M., & Svensson, M. (2013). The willingness to pay to reduce school bullying. *Economics of Education Review*, 35, 1-11.
- Rigby, K. (2008b). *Children and bullying*. Victoria: Blackwell Publishing.
- Seals, D., & Young, Y. (2004). Bullying and victimization: Prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem and depression. *Adolescence*, 38, 735-747.
- Sesar, K., Simic, N., & Barisic, M. (2011). Roles in bullying behavior and Eysenck's personality dimensions in elementary school children. *Pediatrics Today*, 7(1), 26-36.

- Sharp, S, Thompson, D., & Arora, T. (2000). How long before it hurts? An investigation into long-term bullying. *School Psychology International*, 21(1), 37-46.
- Slee, P. T., & Rigby, K. (1993). The relationship of Eysenck's personality factors and self-esteem to bully-victim behaviour in Australian schoolboys. *Personality and Individual Differences*, 14, 371-373.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?: Personality and social sciences. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Tani, F., Greenman, P.S., Schneider, B.H., & Fregoso, M. (2003). Bullying and the Big Five. A study of childhood personality and participant roles in bullying incidents. *School Psychology International*, 24, 131-146.
- Ttofi, M., Farrington, D., & Baldry, A. (2008). *Effectiveness of programmes to reduce school bullying – A systematic review*. The Swedish National Council for Crime Prevention: Stockholm.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A., De Winter, A., Verhulst, F., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41, 672-682.